

VAN BENTHEM VAN DEN BERGH OVER KERNWAPENS, INTEGRATIE EN CIVILISATIE IN DE GESCHIEDENIS VAN DE INTERNATIONALE RELATIES.

Een kritische beschouwing.

H.W. Houweling

Inleiding

Het gereedkomen van het proefschrift van Godfried van Benthem van den Bergh, *The taming of the great powers. Nuclear weapons and global integration* (Diss. Amsterdam, 1988), biedt een goede gelegenheid in te gaan op enkele thema's uit de beoefening van de geschiedenis van de jongste tijd.

Van Benthem van den Bergh's proefschrift is controversieel gebleken. Tijdens de promotieplechtigheid kreeg de promovendus te maken met forse oppositie van enkele leden van de commissie. De promotor daarentegen roemde het uitzonderlijk hoge wetenschappelijke niveau van het proefschrift. De bespreking van het proefschrift in de *Internationale Spectator* (februari 1989, p. 143-144) door Siccama daarentegen is weer negatief. In zijn reactie geeft Van Benthem van den Bergh blijk van zijn teleurstelling over Siccama's bespreking (*Internationale Spectator* mei 1989, p. 342-343). Hij beklaagt zich er over dat de lezer van diens recensie 'geen adequate indruk van mijn analyse en argumentatie' kan krijgen. Bovendien voert hij tal van bezwaren tegen Siccama's bespreking aan.

Het belang van de onderwerpen die in het proefschrift worden behandeld, de ontevredenheid van de schrijver met Siccama's bespreking en de originele visie op kernwapens die in het proefschrift wordt verdedigd, zijn gegronde redenen voor een uitgebreide behandeling.

Opzet en strekking van *The taming of the great powers*

De studie van Van Benthem van den Bergh gaat over een lange-termijn ontwikkelingsgang, namelijk het ontstaan van het statenstelsel uit het Europese feodalisme, het functioneren van dit stelsel als 'balance of power', gevolgd door de Congres-diplomatie van de negentiende- en de collectieve veiligheid van de twintigste eeuw (hoofdstuk II), om tenslotte uit te komen bij de diplomatie der supermachten in het nucleaire tijdperk (hoofdstuk III). De hoofdstukken IV, V en VI behandelen onderdelen van 'de nucleaire revolutie': de nucleaire arsenalen van de supermachten en de opeenvolgende strategische concepten in de Verenigde Staten (hoofdstuk IV), de betekenis die Van Benthem van den Bergh toekent aan afschrikking en de rol die hij voor SDI ziet weggelegd (hoofdstuk V).

De duurzame effecten die de nucleaire revolutie volgens de schrijver op de internationale politiek heeft vat hij samen door het begrip 'pacificatie-regiem' (hoofdstuk VI). 'Pacifiatie' is tevens de verbinding tussen het pre-nucleaire en het nucleaire deel van het boek. Het vreedzaam africhten van gedrag van staatsactoren -het 'temmen' uit de titel van het boek- is volgens de schrijver niet begonnen met de introductie van kernwapens.

De genoemde indeling in hoofdstukken suggereert overzichtelijkheid in de presentatie van de stof die in feite afwezig is. Met name in de hoofdstukken over de nucleaire revolutie en haar effecten komen veel herhalingen en overlappingsen voor. Bovendien lopen beschrijvingen van gedrag en inschattingen door de auteur van hetgeen zich achter de oppervlakte afspeelt of zou kunnen afspelen sterk door elkaar. Ook in het aanbevelen van remedies schuwt de auteur de herhaling niet, hetgeen de toegankelijkheid en overzichtelijkheid van de stof niet bevordert.

De schrijver baseert zijn uiteenzettingen uitsluitend op secundaire bronnen, dat wil zeggen 'de literatuur op het vakgebied'; maar het proefschrift is zeker méér dan een samenvatting van literatuur op een bepaald terrein. Een expliciete onderzoeksoptzet ontbreekt. Van Benthem van den Bergh citeert en redeneert.

Maar de keten van argumenten blijft in alle gevallen zeer kort, waardoor logisch-dwingende conclusies ontbreken.

In het onderstaande zal ik me vooral met dat 'méér' en met de bewijsvoering bezig houden; de manier waarop de auteur met de literatuur omgaat die hij als bronnen van bewijs aanvoert zal bijzondere aandacht krijgen.

Pacifiatie in het pre-nucleaire tijdperk?

Volgens Van Benthem van den Bergh is geweld 'a natural, or rather innate, aspect of human societies' (p. 16). Ik vermoed dat deze bewering voor de schrijver een uitgangspunt is: zij wordt zonder enige toelichting geponeerd.¹ (op p. 25 worden 'individuals' echter uitgerust met 'aggressive impulses and other kinds of violent conduct', wederom zonder enige toelichting). Niet de verklaring van geweld, maar van vrede is dan interessant.

Van Benthem van den Bergh concludeert uit de eigen beschrijvingen van het ontstaan van staten een 'tendens' naar pacifiatie van intermenselijke relaties.² De ontwikkeling van het machts-evenwicht tussen staten en de

1 Als propositie is de uitspraak onjuist. In de verzameling landen van een bepaald tijdvak varieert de frequentie waarmee landen betrokken zijn bij oorlogvoering zeer sterk. Vergelijk H.W.Houweling en J.B. Kuné, 'An inquiry into the war proness of nations, 1821-1980', *Current Research On Peace And Violence* vol. VIII, nr.2 (1985) 87-98, voor bevinding en discussie van mogelijke betekenissen.

Karl Deutsch' onderscheid tussen 'pluralistic'- en 'amalgamated security communities' is gebaseerd op het bekende feit dat sommige landen niet vechten, zelfs niet tegen hun burens. Als sommige (b.v. de kleintjes) niet vechten omdat andere (b.v. de grote) vaak vechten, dan lijkt geweld meer 'innate' in de internationale maatschappij dan in 'human societies'.

2 De auteur abstraheert hier kennelijk van massamoord door staatsorganen waarvan niet slechts de twintigste eeuw zulke sprekende voorbeelden kent. Vergelijk Leo Kuper, *Genocide. Its political use in the twentieth century* (New Haven 1981) en Irving Louis Horowitz, *Taking lives. Genocide and state power* (New Brunswick 1980, 3e druk). In de twintigste eeuw brengen regeringen van staten meer eigen, ontwapende en

twintigste-eeuwse vormen van collectieve veiligheid, gingen volgens de auteur gepaard met een ontwikkelingsgang naar pacificatie van verhoudingen tussen grote mogendheden (p. 36-37).

Het is onbevredigend dat in de omschrijving die de auteur van 'balance of power' geeft, de pacificatie reeds besloten ligt: zij duikt op als deel van de betekenis van het begrip:

In political propaganda 'balance of power' indeed stands for equilibrium: 'the balance of power between East and West should be restored'. In fact, however, 'balance' then often means superiority. For these reasons 'balance of power' is best reserved for a particular kind of foreign policy made possible when the distribution of power resources among the great powers is reasonably even and they share a particular conception of interstate order, together making for moderation and restraint. (34-35)

Afspraken over betekenis van een begrip zijn uiteraard beweringen over de taal, geen beweringen in de taal over de realiteit.³

Van Benthem van den Bergh heeft niet getracht het verloop van de variabele 'pacificatie van verhoudingen' te meten of te indiceren. Volgens de schrijver neemt haar waarde toe. Zijn argumentatie is dat eerst door staatsvorming, en daarna door eliminatiestrijd tussen staten, het aantal zelfstandige wapenbezitters wordt gereduceerd. De keerzijde hiervan is ontwapening en pacificatie van hen die in de heerschappijgebieden van de resterende wapenbezittende groepen bijeen zijn gebracht.

Uit deze redenering blijkt dat de schrijver slechts één kant ziet van wat Boulding de ontwikkelingsgang noemt van 'stabiele oorlog' -met diffuus geweld op een laag niveau van intensiteit- naar 'instabiele oorlog/instabiele vrede'. In de laatste vorm is zeldzaam geweld *-op een hoog niveau van intensiteit-* in de tijd geconcentreerd.⁴ Met andere woorden: de frequentie van oorlogvoering neemt af, maar haar intensiteit neemt toe. Bovendien vindt op zijn minst vanaf de Zevenjarige Oorlog uitzaaiing van het geweld plaats over de gehele wereld. Vanaf die tijd kan van wereldoorlogen worden gesproken.

Als illustratie van deze ontwikkelingsgang heb ik een databestand over oorlogvoering tussen grote mogendheden onderling in de laatste 500 jaar in kaart gebracht.⁵ (Zie appendix).

Hieruit blijkt dat in de zestiende- en zeventiende eeuw sprake is van min of meer ononderbroken oorlogvoering. Maar de slachtofferproductie in absolute aantallen per oorlogsjaar blijft op een betrekkelijk laag peil. In de

gepacificeerde, burgers om het leven dan het aantal militaire slachtoffers van alle (internationale- en burger-) oorlogen van deze eeuw bij elkaar. Rummel schat dat, ondanks het feit dat in de twintigste eeuw de slachtofferproductie onder het militaire personeel tijdens oorlogvoering zonder precedent is (in absolute aantallen), massaslachtingen die door staatsorganen in sommige landen onder de eigen bevolking zijn aangericht driemaal zoveel doden hebben geveerd.

3 Zie voor dit onderscheid de voortreffelijke studie van Eike von Savigny, *Grundkurs im wissenschaftlichen Definieren* (Z.p. 1976) 12 e.v.

4 Zie hierover Kenneth Boulding, *Stable peace* (Austin 1978) en Francis A. Beer, *Peace against war. The ecology of international violence* (San Francisco 1981), de delen 4 en 5.

5 De gegevens zijn ontleend aan Jack S. Levy, *War in the modern great power system, 1495-1975* (Lexington 1983), zoals bewerkt door Joshua S. Goldstein, *Long cycles. Prosperity and war in the modern age* (New Haven 1988), app. B, 'war indicators', kolom GPWAR.

achttiende-, negentiende- en twintigste eeuw neemt het aantal jaren zonder oorlogvoering tussen grote mogendheden sprongsgewijs per eeuw toe, maar het aantal doden per oorlogsjaar loopt op van ruim 100.000/120.000 in de achttiende-, naar ongeveer 150.000 aan het begin van de negentiende eeuw, tot boven de 2 miljoen in de twintigste eeuw. De huidige arsenalen van de grote mogendheden maken het mogelijk om in de Grote Oorlog van de eenentwintigste eeuw⁶ tientallen miljoenen mensen per uur vechten te doden. Na een dergelijke oorlog zal het waarschijnlijk zeer lang vrede blijven in het stelsel van grote mogendheden, of wat daar nog van over is.

Of men de besproken ontwikkelingsgang 'pacificatie' wil noemen of niet is een kwestie van definiëring, en dus niet erg interessant. Indien 'afname van frequentie van oorlogvoering tussen grote mogendheden onderling' als een definiërende eigenschap van 'pacificatie' wordt aangehouden, dan is de twintigste eeuw uitzonderlijk vreedzaam. Desalniettemin overtreft de slachtofferproductie tijdens de Eerste Wereldoorlog die van alle internationale oorlogen tussen 1815 en heden tezamen.

Pacificatie in het nucleaire tijdperk?

In hoofdstuk 3 trekt de auteur zijn proces of tendens van pacificatie door naar het nucleaire tijdperk. Hij meent te hebben aangetoond dat ook in de verhoudingen tussen beide supermachten sprake is van pacificatie. Het is onbevredigend dat deze conclusie eigenlijk al bij voorbaat vast staat, gegeven de mededeling op p. 2 van het werk dat:

After what came to be called 'mutual assured destruction' (MAD) had emerged, there could be no doubt any more that a radical transformation in the nature of war had occurred: a nuclear revolution.

This is the starting point of this study and its central thesis, which will be further elaborated, argued and as far as possible empirically demonstrated. (...) The generalized fear (voor escalatie van onderling conflictgedrag) influences their conduct: the nuclear shadow *makes them refrain from taking risks that might set such a process in motion*. (mijn cursivering)

Anders dan in de voorgaande hoofdstukken noemt de schrijver hier een duidelijke oorzaak van, of reden voor, de pacificatie van interstatelijke verhoudingen, namelijk de vrees voor escalatie van conflictgedrag tot het niveau van een kernoorlog. Op grond van een analogie-redenering met betrekking tot de civilisatietheorie van Elias, meent de auteur voorts dat de vrees voor een kernoorlog, die beide supermachten in gelijke mate bedreigt, tot op zekere hoogte het functionele equivalent is van het geweldmonopolie van een regering van een nationale staat. Aansluitend bij de ideeën van Elias over de relatie tussen machtsmonopolisering door staten en civilisatie van gedrag, meent de auteur dat de introductie van kernwapens in de arsenalen der supermachten, in het bijzonder wanneer sprake is van een onkwetsbare

6 Volgens velen zijn wereldoorlogen, op basis van hun etiologie, een aparte klasse van staatsgeweldsproductie. Haar bestuderen is 'in'. Zie voor een overzicht van onderzoek-sopzetten, en van projecties op basis van onderzoek van lange tijdsperiodes de voortreffelijke studie van William M. Thompson, *On global war. Historical-structural approaches to world politics* (Columbia 1988).

vergeldingsmacht aan beide zijden, heeft geleid tot een "continuation of the civilizing process at the international level." (7)

Omdat de auteur in hoofdstuk 3 een duidelijke oorzaak of reden noemt voor het vreedzaam africhten van de besluitvormers der supermachten in hun onderlinge verkeer, namelijk de gedeelde vrees voor een kernoorlog, zal ik zijn bewijsvoering op dit punt nader bespreken. Hierbij zal ik gebruik maken van de werkwijze die hij zelf volgt, namelijk citeren uit vakliteratuur op de terreinen waarmee Van Benthem van den Bergh zich bezig houdt.⁷ Door zijn werkwijze te herhalen, wordt het mogelijk de bewering van de auteur te controleren dat door het toepassen van Elias' 'lange-termijn-perspectief' op het vraagstuk der nucleaire bewapening, inderdaad een miraculeuze distantie tot de behandelde stof ontstaat. De auteur beroept zich heel vaak op de verdienste der distantie en hij laat zich daarop ook voorstaan. Mijn werkwijze brengt mee dat de vraag naar alternatieve hypothesen voor de langdurige vrede tussen de twee supermachten, zoals de door Paul Keal uitvoerig besproken stilzwijgende gedragscoördinatie inzake invloedssferen, waarvan de eerste sporen reeds in 1942 kunnen worden vastgesteld, niet aan de orde worden gesteld. Het vreemde van de werkwijze van de schrijver is dat hij de met pacificatie rivaliserende hypothesen inzake effecten van het bezit van kernwapens op het wederkerig gedrag van staatsactoren, zoals die over exploitatie van de gemeenschappelijke vrees voor escalatie, niet systematisch in zijn beschouwingen betreft.

Omdat pacificatie niet wordt gedefinieerd, laat staan geïndiceerd, omdat *alternatieve hypothesen die met de zijne rivaliseren niet in het onderzoek worden betrokken, en ook het empirische- en formeel-theoretische werk op zijn terrein buiten beschouwing is gelaten, is de auteur in feite op zoek naar positief bewijs voor iets dat voor hem al vaststond. Hij kan niets anders aantreffen dan materiaal dat zijn voorafvaststaande ideeën bevestigt.* In het onderstaande zal ik deze bewering uitwerken.

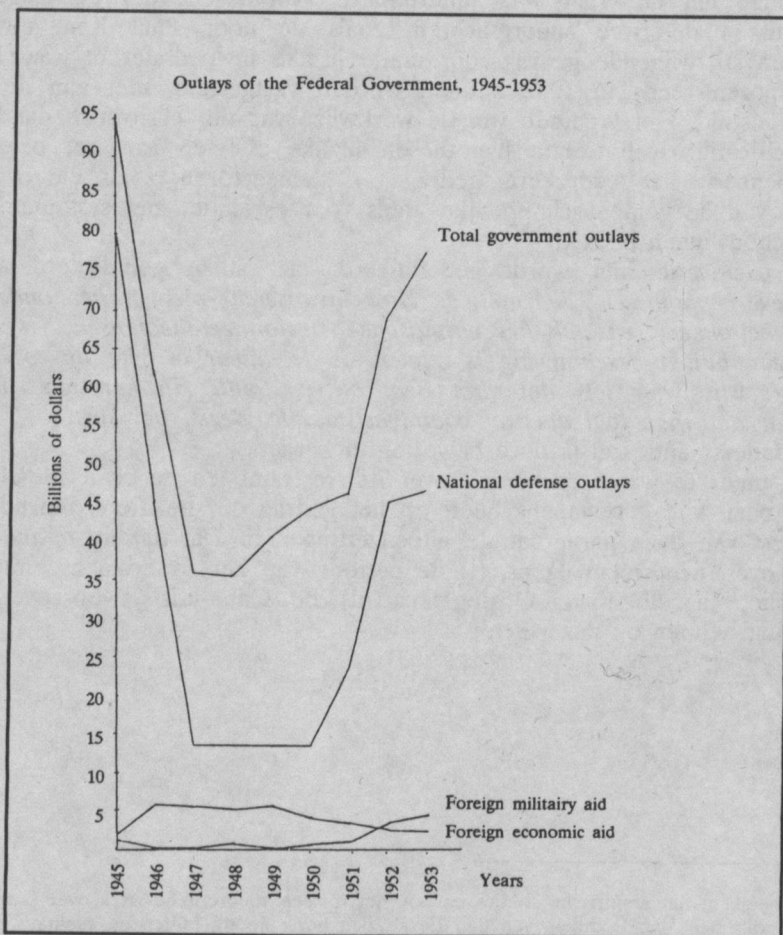
Om meer te weten te komen over de 'restraint' en de civilisatie-effecten die het bezit van kernwapens heeft op het gedrag der bezitters, bestudeer ik in de rest van deze paragraaf de uiteenzettingen in *The taming of the great powers* over, achtereenvolgens, (i) de periode van het Amerikaanse nucleaire monopolie, (ii) de Korea-Oorlog en (iii) de Cuba-crisis, voorzover deze betrekking hebben op deze factor.

7 Dit betekent dat empirische studies en ook het formeel-theoretische werk over problemen waarmee Van Benthem van den Bergh zich bezig houdt, buiten de evaluatie van het proefschrift zijn gehouden. Het is echter zeer onbevredigend dat de auteur zowel het empirisch onderzoek als het formeel-theoretische werk onvermeld laat. Gegeven de mij beschikbaar gestelde ruimte, ga ik in het onderstaande niet in op de omstandigheden die volgens Van Benthem Van den Bergh hebben geleid tot het nucleaire bombardement op Japan. Een samenvatting van literatuur van mijn hand over het afwerpen van atoombomben op Japan zal elders worden gepubliceerd.

'Restraint' in de periode van het Amerikaanse nucleaire monopolie

Op pagina 83 en verder bespreekt de schrijver de vraag waarom de Amerikanen geen gebruik hebben gemaakt van hun nucleaire monopolie nadat de verhoudingen met de Sovjet-Unie waren verslechterd. De auteur beroept zich hier onder meer op de in de literatuur soms genoemde afkeer van Truman opnieuw kernwapens te gebruiken.

Maar is de afkeer van de President verantwoordelijk voor het niet-inzetten van het nieuwe wapen tegen de Russen? Volgens mij is niet de 'restraint' van de President maar zijn de veronderstellingen van het containment-beleid, zoals dat in de jaren 1947-1950 werd gevoerd, de verklaring. Het beleid in deze jaren was onder meer gebaseerd op de veronderstelling dat de Sovjet-Unie uit was op subversie, maar een militaire aanval op Westeuropa schuwde. Deze veronderstelling is in overeenstemming met de militaire allocatie van Amerika in deze periode. De onderstaande grafiek geeft haar weer.

Bron: Robert Pollard, *Economic security and the origins of the cold war, 1945-1950* (New York 1985). Appendix.

Ondanks de Truman-doctrine, het oprichten van de NAVO en het aan-gaan door Amerika van tal van andere 'commitments' steeg de militaire allocatie van het land niet. Het is bekend dat in de periode 1947-1950 de Russen werden bestreden door hun hulptroepen in de landen van West-europa, de communistische partijen, te bestrijden, onder meer door verstrekkingen van geld en goederen aan de regeringen van deze landen. De alternatieve hypothese voor het constante niveau van de militaire allocatie van Amerika in deze periode, namelijk het substitutie-effect van kernwapens, kan geenszins worden gestaafd met cijfers over de groei van het Amerikaanse nucleaire arsenaal,⁸ noch met gegevens over nucleaire oorlogsplanning van het land⁹ in deze periode.

Op p. 88 constateert de schrijver dat Kennan in diens befaamde 'long telegram', en later in het 'Mr. X'-artikel in *Foreign Affairs*, geen gewag maakte van kernwapens. Niet de 'restraint', maar het containment-beleid en de assumpties waarop het was gebaseerd, is voor het stilzwijgen van Kennan over kernwapens verantwoordelijk.

Een ander element, eveneens verschillend van 'restraint', is de verwachting van politici in de Verenigde Staten dat het nucleaire monopolie van het land duurzaam zal zijn.¹⁰ In hun ogen zat Amerika ook op de wat langere termijn 'goed'. Grote mogelijkheden die zeker denken te zijn van een goede positie, hebben geen haast met het opvoeren van hun bewapening, laat staan met het betreden van het slagveld.

Van Benthem van den Bergh omschrijft het nucleaire beleid van Truman onder meer als volgt: "Truman had committed the American government to pursuing international control rather than a complete outlawing of the bomb." (p. 85)

De schrijver beroept zich hierbij op Gregg Herken, *The winning weapon. The atomic bomb in the cold war, 1945-1956* (bedoeld is 1945-1950) (New York 1980), (bedoeld is New York 1981, 112). Maar tot welke conclusie komt Herken over het Amerikaanse plan voor internationaal beheer van atoomenergie? Herken beschrijft de gang van zaken, op basis van de betreffende archieven, in hoofdstuk 9 van zijn boek, 'The winning weapon in the United Nations'. Dit hoofdstuk begint met een citaat uit een brief van Baruch (de diplomaat die was belast met het opstellen, indienen en verdedigen van het naar hem genoemde plan voor internationaal beheer) aan Lilienthal: "America

8 Zie voor de voorraad kernwapens David Alan Rosenberg, 'U.S. nuclear stockpile, 1945-1950', *The Bulletin of Atomic Scientists*, Vol. 38 (May 1982), 26-29.

Het toenmalig hoofd van de American Atomic Energy Commission, David Lilienthal, schrijft over het nucleaire arsenaal van zijn land, begin 1947: "Probably one of the saddest days of my life was to walk down in that chicken-wire enclosure; they weren't even protected, what gimmicks there were... Actually we had one bomb that was probably operable when I first went to Los Alamos; one that had a good chance of being operable.(...) The political significant thing is that there were no bombs in the military sense..."

9 Zie hiervoor David Alan Rosenberg, 'The origins of overkill. Nuclear weapons and American strategy, 1945-1960', *International Security*, Vol. 7 (Spring 1983) 3-71.

10 Deze verwachting is gebaseerd op het geloof dat de Russen geen bruikbare voorraden uranium hebben of kunnen kopen; Gregg Herken, *The winning weapon. The atomic bomb in the cold war, 1945-1950*, hoofdstuk 5; volgens Herken is deze misrekening de illusie van de koude oorlog.

can get what she wants if she insists upon it. After all, we 've got it and they haven't and won't have it for a long time to come".

Herken, de auteur waarop Van Benthem van den Bergh zich beroept, vat het Amerikaanse beleid in deze materie als volgt samen: "Whether the Baruch Plan was accepted or rejected, they (besluitnemers in Amerika) believed that the United States would continue for some time to have a decisive advantage in its 'winning weapon'". (171-172, 1982)

Het tweede boek waar Van Benthem van den Bergh herhaaldelijk naar verwijst, *A world destroyed. The atomic bomb and the great* (bedoeld is: grand) *alliance* van Martin Sherwin, bevat precies het tegenovergestelde van wat Van Benthem van den Bergh zegt te hebben aangetroffen in de literatuur: "The steady course toward a postwar armaments race (...) passed several markers at Potsdam. (...) on the American side, what little commitment there was among high officials for the international control of atomic energy all but vanished. Stimson, the most determined advocate of international control within the Truman administration in June, had executed a complete volte face on the issue by July 26". (227-228)

Om misverstanden te vermijden, wil ik hieraan toevoegen dat er geen enkele reden is om aan te nemen dat de Russen een beter plan wèl zouden hebben aanvaard. Daarentegen zijn er wel redenen te menen dat de Russen niet zozeer fulmineerden tegen het Baruch-plan, als wel tegen het idee van internationaal beheer van kernenergie als zodanig, omdat dit strijdig zou zijn met nationale soevereiniteit. Het is zelfs betwist of de Russen het Baruch-plan wel hadden gelezen toen zij zich voor het eerst uitspraken tegen de Amerikaanse voorstellen in de zomer van 1946.¹¹

De Korea Oorlog

In hoofdstuk 4.3.3. -'The uses of rhetorical nuclear strategy'- zegt Van Benthem van den Bergh over de Amerikaanse dreiging met kernwapens in de Koreaanse Oorlog slechts dat het hier zeer waarschijnlijk om een mythe gaat.

De documentatie van Amerikaanse zijde over deze materie is op 7 juni 1984 echter opengesteld voor onderzoek. Ik citeer één conclusie uit de *New York Times* (NYT) van die dag: "The fact that the Eisenhower administration was ready to use nuclear weapons is not new. (...) what is new in the 2000 pages of documents now made public is the high level of planning and the detail of discussion on the possible use of nuclear weapons, and mr. Eisenhower's interest in overcoming reluctance to use them".

Uit dezelfde aflevering van de NYT blijkt dat op de bijeenkomst van de National Security Council van 31 maart 1953: "The President... raised the question of the use of atomic bombs in the Korean War. Admittedly, he said, there were not many good tactical targets, but he felt it would be worth the cost if, through use of atomic weapons we could (1) achieve a substantial victory...".

11 Vergelijk Avi Beker, *Disarmament without order. The politics of disarmament and the United Nations* (Westport 1985) 19.

Op 30 oktober 1953, nadat de oorlog was beëindigd, keurde Eisenhower het document NSC 162/1 goed. Dit document bepaalt inzake het gebruik van kernwapens onder meer het volgende:

In the event of hostilities, the United States will consider nuclear weapons to be available for use as other munitions. Where the consent of an ally is required for the use of these weapons from U.S. bases on the territory of an ally, the United States should promptly obtain the advance consent of such ally for such use....This policy should not be made public without further consideration by the National Security Council.

Op grond van welke informatie weet Van Benthem van den Bergh zo zeker dat 'restraint' -en niet bijvoorbeeld de diepgaande twijfel aan Amerikaanse kant of tactische kernwapens wel effectief waren tegen troepen die in bergheilingen lagen ingegraven- tot het niet-gebruiken van deze wapens heeft geleid?¹²

De Cuba crisis

De auteur schenkt terecht speciale aandacht aan de Cubaanse crisis. Dit is een belangwekkend deel van het boek. Maar als geen ander illustreert zijn betoog over dit gevaarlijke incident de beperkingen van de werkwijze die hij volgt. Daarbij komt nog dat zeker deze crisis nog geenszins tot de voltooid verleden tijd kan worden gerekend. Alleen al om deze reden had de schrijver op zijn hoede moeten zijn voor het bekend worden van nieuwe feiten. Ik noem één gegeven dat pas dit jaar bekend is geworden en dat voorts van groot belang is voor de problematiek van 'restraint', namelijk de bewering van de Russen dat zij wel degelijk kernkoppen op het eiland hadden opgeslagen. De aanwezigheid van kernkoppen op het eiland speelt een belangrijke rol in de reconstructie van het verloop der gebeurtenissen door de auteur. De schrijver weet heel zeker dat op het eiland geen Russische kernkoppen aanwezig waren. Op pagina 107 zegt hij hierover onder meer het volgende: "If

12 Van Benthem van den Bergh kan dat ook niet weten want literatuur die op bovengenoemde bronnen steunt begint pas nu te verschijnen. De studie van Roger Dingman, 'Atomic diplomacy during the Korean War', *International Security* Vol. 13, nr. 3 (1988/89) 50-91, concludeert onder meer het volgende:

"The Korean War ended, then as it had begun, with not a single American nuclear weapon deployed within usable distance of the fighting. That state of affairs encapsulated one important truth, namely that Washington never came close to tactical use of the atomic bomb in Korea. But it obscured another equally vital one: American statesmen repeatedly attempted to use nuclear weapons as tools with which to manage the politics and diplomacy of the war. (...) The record of their actions reveals a story different from that traditionally told. Nuclear weapons were used politically and diplomatically by a Democratic administration long before Dwight Eisenhower and John Foster Dulles came to power. With the full record in view, it is possible to sketch a typology of their usage, ranging from verbal mention of nuclear potential only; through deployment of nuclear configured bombers and nonnuclear weapons component and indirect disclosure of their movement; to deployment of bombers and bombs along with fuller, but still indirect, revelation of their departure from the United States. (...)

he (Krushchev) would have intended to create a *fait accompli* in order to compensate for American nuclear superiority he would not only have put SS4 in, without nuclear warheads.... And why not send the nuclear warheads together with the missiles? Did Krushchev really intend to send warheads to Cuba?"

De *Washington Post* van zondag 29 januari 1989 meldt echter, naar aanleiding van een Amerikaans-Russische uitwisseling van ervaringen door betrokkenen bij de crisis, onder meer dat "Soviets taking part in the conference here said that Washington and New York were among the American cities targeted by Cuban-based Soviet missiles and that at least half of the 42 missiles deployed on the island were operational *with nuclear warheads close at hand*." (mijn cursivering)

Het weekblad *Time* van 13 februari 1989 meldt over dezelfde bijeenkomst dat "Kennedy and his advisers never knew for certain whether there were nuclear warheads already in Cuba in October 1962. The Soviets disclosed last week that 20 warheads were indeed on the island; they could have been fitted within hours on missiles targeted for Washington and other major U.S. cities."

Nu kan het heel goed zijn dat de Russen jokten, hetgeen zou betekenen dat de Cubaanse crisis nog niet is beëindigd.

Het lijkt me onwaarschijnlijk dat als de Russen liegen, zij de schrijver van het proefschrift hierover hebben ingelicht. Hoe dit ook zij, de gedecideerde toon van de schrijver verraadt vooringenomenheid, zo niet een *commitment* aan de conclusies waartoe hij zegt te komen. In feite is van onderzoek, en dus ook van conclusies, geen sprake.

Het spreekt vanzelf dat het de auteur niet kan worden aangerekend dat hij incidenten waarover de documentatie nog niet is vrijgegeven niet bespreekt.¹³ Wat hem wel kwalijk genomen moet worden is dat hij niet gehinderd door enig onderzoek tot uitspraken komt over pacificatie door kernwapenbezit in crises waarvoor de documentatie van Amerikaanse zijde reeds jaren geleden voor onderzoekers is opengesteld.

Ik vind het ronduit verbazingwekkend dat de auteur steun voor zijn betoog meent te vinden in het boek van Morton Halperin, *Nuclear fallacy. Dispelling the myth of nuclear strategy*. Halperin zet inderdaad uiteen dat het doelbewuste dreiggedrag op het niveau van 'high policy' inzake het inzetten van kernwapens zijns inziens niet de grootste bron van gevaar vormt. Volgens hem komt het gevaar uit een andere hoek. Halperin vreest namelijk de zelfdwang. Deze komt voort uit situaties te velde waar top-politici geen, of onvoldoende, weet van hebben, tot het moment waarop zij beslissingen moeten nemen: hetzij verliezen te incasseren hetzij kernwapens in te zetten. Halperin heeft ten behoeve van de Amerikaanse overheid onderzoek verricht naar de wijze waarop te velde met kernwapens wordt omgegaan. Nadat

13 Zie ook noot 12. Naar aanleiding van de verwachting dat ook in Tsjecho-Slowakije de communistische regering ten val zou worden gebracht, besloot de Amerikaanse minister van defensie dit jaar een studie te doen uitvoeren naar de militaire gevaren die 21 jaar geleden, tijdens de Russische interventie in de zogenaamde Praagse Lente, ontstonden. De *Washington Post* van 29 november 1989 meldt hierover onder andere dat "Some Soviet strategic missiles were at full combat readiness - capable of launching a missile in 10 minutes in case of escalation". Op basis van deze studie en een ondersteunend CIA- document concluderen de schrijvers dat tijdens de Tsjechische crisis de betrekkingen tussen de Sovjet-Unie en de NAVO een toestand bereikten "closer to war than has been commonly realized".

Eisenhower had besloten het feitelijk beheer over kernwapens aan militairen over te dragen en deze wapens als gewone munitie te beschouwen, worden nucleaire wapens verdeeld over de wereldwijd verspreide strijdkrachten van het land. Zijn uit 1966 daterende studie is in 1975 gedeklassificeerd. Halperin concludeert onder meer dat "The United States has built a doomsday machine that reaches around the globe". Zijns inziens is dit apparaat verbonden met een kansgenererend proces waarvan de waarschijnlijkheden onvoldoende bekend zijn. Waar sprake is van kansen is risico-analyse, en onderzoek van risiconemend gedrag, de aangewezen weg. Ik heb de indruk dat Van Benthem van den Bergh redeneert als een coureur die meent dat zolang hij niet bij een ongeluk betrokken raakt hij ook geen gevaar loopt.

Het heeft mij ronduit getroffen dat Van Benthem van den Bergh wel regelmatig citeert uit hoofdstuk 2 van Halperin's boek, teneinde kracht te geven aan zijn betoog over 'restraint' door de vrees voor escalatie, maar dat hij geen enkele aandacht schenkt aan de keerzijde van diens betoog, de zelfdwang.

Volgens Halperin bracht zelfdwang de Verenigde Staten enkele malen aan de rand van een kernoorlog, terwijl de belangen die op het spel stonden minimaal waren:

The nuclear versus conventional weapons dilemma seriously deepened with the Quemoy crisis later that year. It was this incident that brought the United States as close as it has ever come to using nuclear weapons. This near use occurred, as in the Lebanon, because of the integration of nuclear and conventional forces, not as a result of threats to vital American interests. (33)

Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat door het niet-citeren van onwelgevallige tekstgedeelten, de schrijver in het voetspoor van Auguste Comte tracht te treden.¹⁴

'Pacificatie' en 'civilisatie' door MAD?

Het is niet vreemd dat Elias zelf over het vraagstuk van de nucleaire revolutie tot andere conclusies komt dan welke Van Benthem van den Bergh meent te moeten trekken. Maar het is onbevredigend dat de leerling niet ingaat op de meningsverschillen met zijn meester.

Volgens Van Benthem van den Bergh is het waarschijnlijk dat de geschiedenis van de na-oorlogse verhoudingen tussen de beide supermachten niet wezenlijk anders zou zijn verlopen indien Amerika en Rusland beide bijvoorbeeld kapitalistisch en democratisch waren geweest; kortom de koude oorlog is in wezen een gewoon conflict tussen grote mogendheden. Elias daarentegen beziet deze materie anders:

In zijn *Humana Conditio* beweert Elias dat: "Zu der Furcht vor der physischen Bedrohung gesellt sich auf beiden Seiten eine andere, die Furcht vor

14 In beide gevallen functioneert 'theorie' als oogklep voor onwelgevallige feiten. Zie ook noot 20.

der Bedrohung der eigene soziale Einrichtungen...(...) dieser Furcht (kommt) keine geringere Bedeutung zu als der Furcht vor der physischen Vernichtung und Zerstörung". (118-119)

Men zou toch verwachten dat in een proefschrift anno 1988 dit meningsverschil tot belangwekkende uiteenzettingen zou hebben geleid. In feite gaat het hier immers om de vraag wat het effect is/zal zijn van de hervormingen in de Sovjet-Unie op de verhoudingen tussen de grote mogendheden.

Bij Elias is 'civilisatie' onderdeel van een algehele maatschappelijke reorganisatie, met machtsmonopolisering door staten tijdens de vorming van het statenstelsel als uitgewerkt voorbeeld. In het geval van de nucleaire revolutie is van een dergelijke algehele maatschappelijke omvorming geen sprake. De nucleaire revolutie voltrekt zich zodra een harde, onkwetsbare kern in het arsenaal van elk van de beide supermachten ontstaat. Tegen deze kern in het arsenaal is geen verweer mogelijk: ook na een nederlaag te hebben geleden op het slagveld is de bezitter in staat de overwinnaar van de aardbodem weg te vagen, dat wil zeggen hem in zijn eigen ondergang mee te slepen. Hoewel het al of niet bezitten van dit vermogen vermoedelijk een belangrijke invloed heeft op de bereidheid geweld te gebruiken in het onderlinge verkeer, is van een revolutie die vergelijkbaar zou zijn met het ontstaan van het statenstelsel uit het Westeuropese feodalisme, geen sprake. De 'civilisatie' van Elias ontstaat uit machtsmonopolisering. Zij is onderdeel van het ontstaan van het onderscheid tussen 'binnenlandse'- en 'buitenlandse' politiek. Bij Van Benthem van den Bergh vervult het gevaar van wederzijdse vernietiging dezelfde functie als machtsmonopolisering bij Elias. Bij Van Benthem van den Bergh komen 'pacificatie' en 'civilisatie' dus in het gebied van de internationale betrekkingen tot stand. Wat men verder ook van de theorie van Elias moge denken,¹⁵ het komt me voor dat het doortrekken van de lijn van Elias op deze wijze niet zinvol is.

Inderdaad hebben vijanden die elk over een onkwetsbare vergeldingsmacht beschikken een gemeenschappelijk belang, namelijk het gezamenlijk overleven boven de gezamenlijke ondergang. Bovendien wordt dit belang als het ware 'afgedwongen' door een buiten (maar niet onafhankelijk van) partijen werkende factor, namelijk de vrees voor escalatie. Escalatie die elk van hen afzonderlijk niet kan beheersen, maar die beide bedreigt. In dit opzicht is misschien sprake van een zekere analogie met machtsmonopolisering door staatsvorming omdat ook dan een buiten (en in dit geval onafhankelijk van het gedrag van) partijen werkende factor optreedt die onderling conflictgedrag matigt op straffe van dwang, in dit geval van staatswege. Het grote verschil tussen beide situaties is echter dat de burgers in een staat, in het onderlinge gedrag nog slechts in geval van grove misdaden in een eliminatiestrijd verzeild kunnen raken. Zij hebben in het normale geval geen eliminatiestrijd meer te voeren. De voorkeursordening van partijen die wél in een eliminatiestrijd zijn gewikkeld omvat méér dan het gemeenschappelijk belang van het gezamenlijk overleven boven gezamenlijke ondergang. Zij omvat tevens het element 'alleen leven' als de meest gewaardeerde- en 'alleen ten ondergaan' als de minst

15 In een knap artikel van Thomas Haskell in de *American Historical Review*, Vol. 90 (1985), 339-361 en 547-566, 'Capitalism and the origins of the humanitarian sensibility' treft men een alternatief aan voor Elias' staatsgerichte kijk op 'civilisatie'. Zie voor een kritische bespreking van *Ueber den Prozess* ook Geoffrey Barraclough, 'Clockwork history', *The New York Review Of Books*, October 21, 1982, 36-38.

gewaardeerde uitkomst. Niet slechts de speltheorie, doch ook de nagedachtenis aan onze nationale helden, zoals Van Speyk, maar ook het absolute karakter van de beide wereldoorlogen, hadden de schrijver van een proefschrift over pacificatie en civilisatie op dit spoor kunnen zetten.¹⁶

Deze redenering leidt tot de conclusie dat zelfs indien in een landenpaar de nucleaire arsenalen uitsluitend zouden bestaan uit een beveiligd vermogen tot vergelding, escalatie van onderlinge conflicten 'uit de hand kan lopen'.¹⁷ Dit is het geval wanneer bij één -of beide- partijen het besef ontstaat dat het eigen voortbestaan onzeker is geworden. In zulke gevallen is sprake van gebruik van geweld uit hoofde van verliesreductie.

Het is bekend dat de nucleaire arsenalen van de supermachten geconstrueerd zijn met "counternuclear targeting and war-fighting capabilities in mind".

16 Van Benthem van den Bergh verwijst enkele malen naar Clausewitz, wiens leer achterhaald zou zijn. De schrijver vergeet dat Clausewitz ook de theoreticus is van de 'absolute' oorlog. In de absolute oorlog, die in de werkelijkheid slechts benaderd kan worden, is sprake van geweld zonder grenzen; partijen trachten elkaar te elimineren. Zij kiezen de gezamenlijke ondergang boven alleen ten onder te gaan:

"Ich glaube und bekenne, das ein Volk nichts höher zu achten hat als die Freiheit und Würde seines Daseins. Dass es diese mit den letzten Blutstropfen verteidigen soll. Dass es keine heiligere Pflicht zu erfüllen hat, keinen höheren Gesetz zu gehorchen."

Oorlogen die op basis van dit element in de voorkeursordening van staatsactoren worden gevoerd zijn onbeperkt. Het gebruik van geweld wordt niet begrensd door het 'break-even point' van kosten en opbrengsten. Dat deze voorkeursordening meer is dan 'abstracte theorie' blijkt uit de verklaring van de Belgische premier, De Broqueville, van 2 augustus 1914:

"If die we must, better death with honor. We have no other choice. Our submission would serve no end... if Germany is victorious, Belgium whatever her attitude, will be annexed to the Reich".

Dit alles duidt er op dat in de menselijke gewelddoptie een overgaveritueel ontbreekt; zij die zich overgeven lopen het risico alsnog gedood te worden.

17 Ik ben het eens met de auteur dat terugkeer naar een kernwapenvrije wereld in het meer-statensysteem onmogelijk, zo niet een gevaarlijke illusie, is. Dit station is op 16 juli 1945 (de testexplosie) gepasseerd. Ik deel eveneens zijn voorkeur voor een 'minimale afschrikkingsmacht' boven de huidige samenstelling van de nucleaire arsenalen van de supermachten. Die zijn nog steeds op 'vechten' en 'winnen' afgesteld. Maar ook bij MAD duiken problemen op. Het eerste probleem is dat van technologische vooruitgang. Zij heeft in de jaren zeventig de ICBM kwetsbaar gemaakt. Volgens deskundigen is de ontwikkeling van de niet-akoestische onderzeebootopsporingstechnologie zo ver gevorderd dat in de jaren negentig ook de raketdragende onderzeeboot zijn karakter van onkwetsbare vergeldingsmacht zal verliezen. (Zie Martin Walker in *Manchester Guardian Weekly* 3 sept 1989) Het tweede probleem betreft de proliferatie van kernwapens. Ook een op 'MAD' afgestemd nucleair arsenaal werkt proliferatie in de hand. Het eerste voorschrift van de doctrine van de wederzijds verzekerde vernietiging luidt immers: 'schaf een onkwetsbare vergeldingsmacht aan om je te weer te stellen tegen een met kernwapens uitgeruste vijand'. (zie H.W. Houweling en J.G. Sicama, 'Tot hier en niet verder. 'Afschrikking' als klassiek recept om een kernoorlog te voorkomen', *Intermediair*, 14e Jaargang, (14 april 1978) 1-11. Het derde probleem is dat van pre-emptie tegen een staat die bezig is een onkwetsbare vergeldingsmacht op te bouwen. De actie van Israëlische luchtmacht in 1981 tegen een in aanbouw zijnde kerncentrale van Irak illustreert de realiteit van de pre-emptieve druk waaraan burens van proliferateurs kunnen zijn blootgesteld.

Hierdoor neemt de verleiding toe hen in te zetten uit hoofde van verlies-reductie.¹⁸

Van Benthem van den Bergh heeft slechts oog voor de voorkeur voor het gezamenlijk overleven boven gezamenlijke ondergang. Hij reduceert de voorkeursordening tot slechts twee elementen, terwijl in feite in de verhouding tussen twee partijen en twee alternatieven van vier mogelijke uitkomsten sprake is.

Bij Elias treedt civilisatie voor het eerst op bij de gepacificeerde delen van het hof; deze lieden hadden geen eliminatiestrijd meer te voeren. In dit opzicht zijn de acteurs van Van Benthem van den Bergh ook gepacificeerd. Er is bijvoorbeeld geen reden om aan te nemen dat Truman, Stimson etc. winden lieten aan tafel, hun neus snoten in tafellakens, de vingers aflikten of afveegden aan de gordijnen, of bij het nuttigen van een karbonade de kop van de leverancier van deze lekkernij op tafel pleegden te zetten. De suggestie dat zij in het wild lopende katten zouden vangen en deze beesten op de oprijlaan van het Witte Huis levend verbrandden, zou hen met afschuw en onbegrip vervullen.

Voor dit alles waren zij te geciviliseerd; zij hielden zich bezig met het verbranden van steden. Het vooruitzicht hierbij met één explosief per stad te kunnen volstaan vervulde sommigen van hen van intense opwinding die misschien ook wel door de Franse koning op Sint Jansdag werd gevoeld. In het door Van Benthem van den Bergh geciteerde werk van Sherwin (Appendix P) heeft Groves op indringende wijze van deze opwinding getuigd: een document van een geciviliseerd mens.

Het is jammer dat Van Benthem van den Bergh geen aandacht schenkt aan de alternatieve hypothese dat 'civilisatie', ondanks succesvolle staatsvorming, slechts partieel heeft plaatsgevonden.¹⁹ De kracht van een hypothese is immers niet slechts de mate waarin zij door de empirie wordt ondersteund, doch tevens haar vermogen alternatieve verklaringen uit te sluiten. Zelfs indien Van Benthem van den Bergh zijn studie vlekkeloos had uitgevoerd sluit de procedure die hij heeft gevolgd een dergelijke 'Strong Inference'²⁰ uit.

In navolging van Elias, kent Van Benthem van den Bergh vrijwel ongelimiteerde kracht toe aan de dwang op mensen die zou uitgaan van de

18 Vergelijk Henk Houweling en Jan Siccama, 'The risk of compulsory escalation', *Journal of Peace Research*, Vol. 25 (1) (1988) 43-56. (in Nederlandse vertaling herdrukt in: J.A.R.A.M. van Hooff et al. (red.), *Oorlog. Multidisciplinaire beschouwingen* (Hoogezand 1990) 305-333.

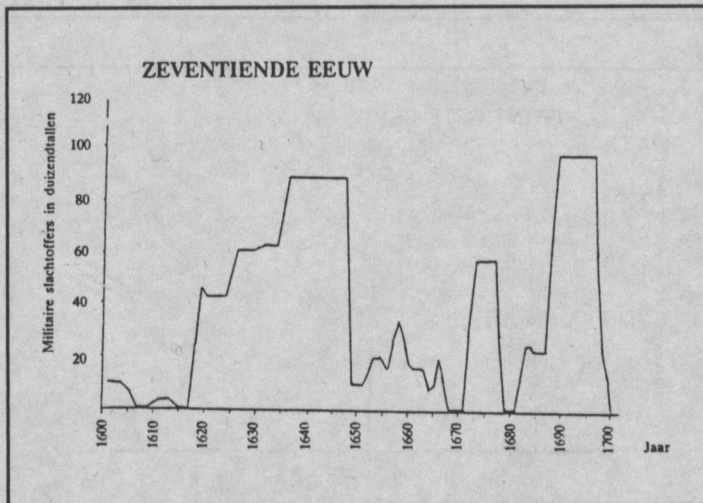
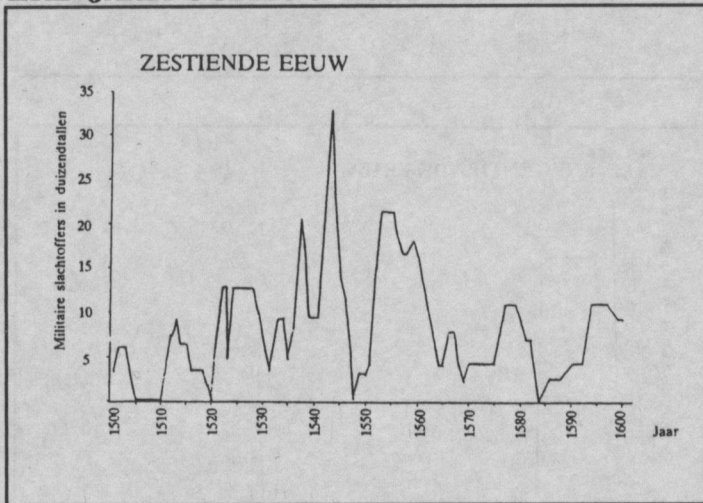
19 Robert Lifton geeft in zijn studie over de uitroeiing van het Joodse volk bijzonder sterke voorbeelden van partiële pacificatie, vooral onder intellectuelen. In zulke gevallen spreekt hij van 'doubling'. Bij 'doubling' liggen aan gedrag twee tegenstrijdige programma's ten grondslag die in combinatie worden geactiveerd. Vergelijk diens *The nazi doctors. Medical killing and the psychology of genocide* (New York 1986) 114,117; 383-386.

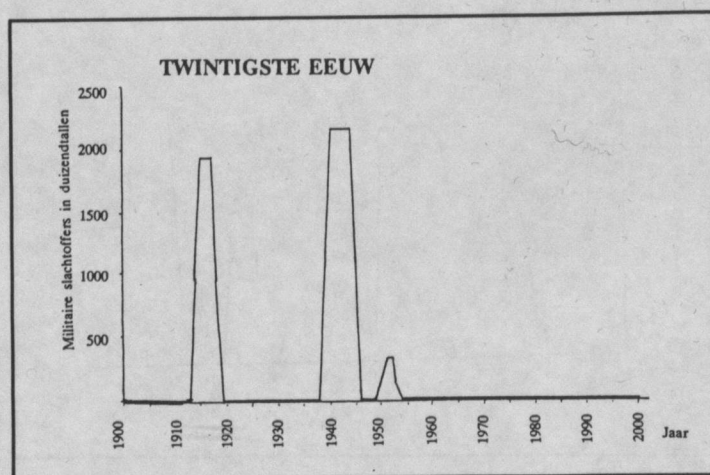
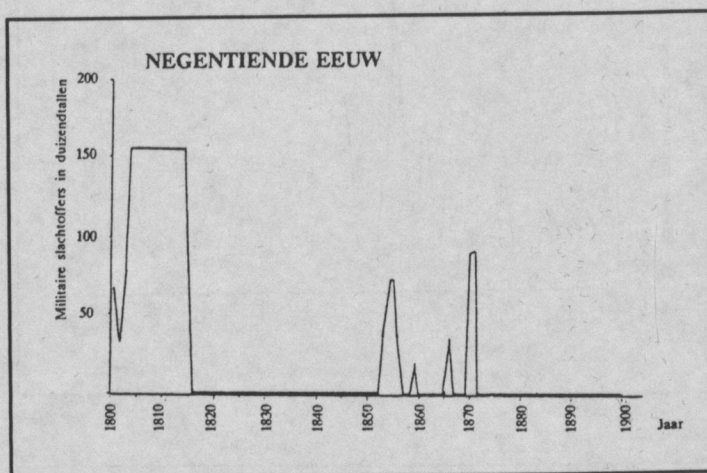
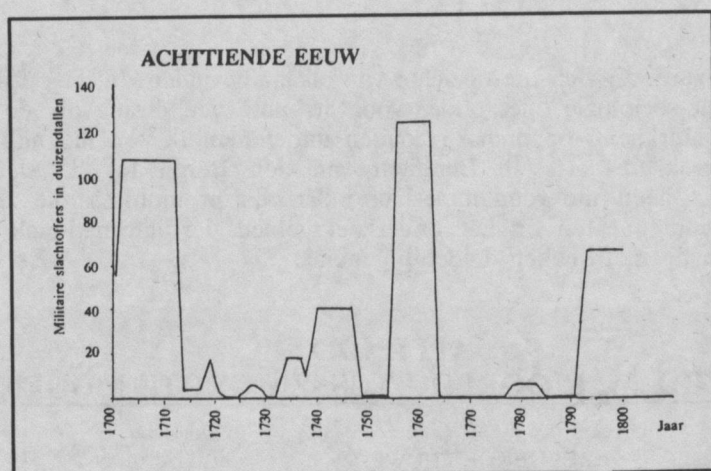
20 In de kernachtige formulering van Chamberlin:

"Intellectual methods have taken three phases in the history of progress thus far. ... These three methods may be designated, first, the method of ruling theory; second, the method of the working hypothesis; and third, the method of multiple working hypotheses". De schrijver van het proefschrift is in de eerste fase -waarin "interpretation rushes to the forefront as the chief obligation pressing upon the putative wise man"- blijven steken. Als bijzondere verdienste van de derde methode wordt onder andere het vermijden van "the dangers of parental affection for a favorite theory" vermeld. Vergelijk T.C. Chamberlin, 'The method of multiple working hypotheses', *Science*, Vol. 148 (15), (1965 (1890)) 754-759.

'figuratie' waarin zij zich ten opzichte van elkaar bevinden. In dit opzicht doet zijn 'figuratie-sociologie' niet onder voor de mate van dwang die de 'sociale feiten' van Durkheim op mensen zouden uitoefenen. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat Van Benthem van den Bergh tot de slachtoffers behoort. Het heeft me ronduit verbaasd dat zijn promotores, die zich kennelijk deskundig achten op het onderzoeksgebied der internationale betrekkingen, hem dit niet hebben duidelijk gemaakt.

APPENDIX: VIJFHONDERD JAAR OORLOG TUSSEN GROTE MOGENDHEDEN

BOEKHANDEL

- E.H. Kossmann. Politieke theorie en geschiedenis.
Verspreide opstellen en voordrachten. f 49,50
- Q. Skinner. Foundations of Modern Political Thought.
1. The Renaissance. f 49,85
2. The Age of Reformation. f 54,00
- R. Darnton, D. Roche (ed). Revolution in Print.
The press in France 1775-1800. f 59,95
- D. Spadafora. The idea of progress in eighteenth-century Britain. f 99,25
- J.J. Mansbridge (ed). Beyond Self-Interest. f 47,45
- P.B. Cliteur, G.A. van der List (red). Filosofen
van het hedendaagse liberalisme. f 27,50
- E. Canetti. Massa & Macht. f 59,90
- T.J. Boschloo. De productiemaatschappij.
Liberalisme, economische wetenschap en het
vraagstuk der armoede in Nederland 1800-1875. f 49,00
- L. Arnhart. Political Questions. Political
philosophy from Plato to Rawls. f 46,70
- H. Achterhuis. Het rijk van de schaarste.
Van Thomas Hobbes tot Michel Foucault. f 45,00

GODERT WALTER

Oude Ebbingestraat 53
9712 HC Groningen
050 122523

Dr. Andrew Palmer met zoon.